

NÁLEZ STŘEŠNÍ KRYTINY Z VÝZKUMU U KOSTELA PANNY MARIE SNĚŽNÉ V OLOMOUCI

PAVEL ŠLÉZAR

Keywords: roofing tiles, church, Olomouc, Roman Period, Early Middle Ages

Abstract: *Roofing tiles found during excavations near the Church of Our Lady of the Snows in Olomouc. In 2012 a rescue excavation was carried out in front of the Church of Our Lady of the Snows in Olomouc. In the place of a Baroque staircase, the preserved original 9th and 10th century ground surface was uncovered. The sequence of strata included fragments of mortar, plaster and roofing, which clearly prove the existence of a stone-built ecclesiastical building from the Great Moravian and post-Great Moravian Periods in immediate neighbourhood of the finding place. A unique find is represented by a semi-cylindrical tile with step-like indent of antique type, which either comes from an older stone-built Roman building, or is an imitation from the Great Moravian Period similar to the brick-and-pottery workshop from Uherské Hradiště-Sady. Besides a temporary Roman field camp in Olomouc – Neředín we also find here an increased amount of evidence of Roman presence.*

V červenci a srpnu roku 2012 byl olomouckým pracovištěm Národního památkového ústavu realizován záchranný archeologický výzkum v souvislosti s rekonstrukcí předstupně průčelí kostela Panny Marie Sněžné s předsazeným schodištěm a terasou s balustrádou. Pod hmotou barokního schodiště byla odkryta unikátně dochovaná původní konfigurace terénu se souvrstvím z 9. a 10. století. Z těchto vrstev bylo získáno několik desítek fragmentů vápených malt, fragment omítky a především zlomky antické pálené střešní krytiny, zejména korýtkovitý prejz se schůdkovitým odsazením. Uvedené nálezy indikují v blízkém okolí existenci zděné církevní stavby z velkomoravského a povelkomoravského období, na kterou mohla být druhotně použita i keramická střešní krytina ze starší opuštěné stavby z doby římské. Odkrytý byl také příkop raně středověkého Olomouckého hradu a pozůstatky gotického klášterního kostela minoritů.

Kostel Panny Marie Sněžné je součástí bývalého jezuitského areálu s kolejí, školami a konviktem s kaplí Božího Těla. Je situován v historickém jádru města na rozhraní Denisovy ulice a náměstí Republiky do nejužší části Olomouckého kopce, oddělující Petrské (Předhradí) a Václavské (Dómské) návrší, tedy raně středověký hrad, od podhradního osídlení a pozdějšího královského města (obr. 1). Původně se zde nacházel klášter minoritů s kostelem Panny Marie. Příchod minoritů do Olomouce lze klást před polovinu 13. století, snad již k roku 1237. Olomoucký konvent minoritů patřil k nejvýznamnějším v česko-polské řádové provincii a stal se rodovým pohřebištěm moravské větve rodu Šternberků i řady jiných významných šlechtických rodů. Roku 1569 se do uvolněného kláštera nastěhovali jezuité. V letech 1584-1591 došlo k úpravě starého kostela. Význam kostela Panny Marie vzrostl v roce 1623, kdy zde byly umístěny ostatky sv. Pavlíny, ochránkyně proti moru, která se stala patronkou města Olomouce. V letech 1712-1719 byl na základech starého kostela vystavěn stavitelem L. Glöckelem nový barokní chrám, ovšem s odlišnou severo-jihní orientací (Altrichter/Togner/Hyhlík 2000; Fiala/Kašpar red. 2008, 78-93).

Záchranný archeologický výzkum zde v roce 2012 odkryl pozůstatky zděných konstrukcí původního minoritského kostela, a to severní obvodovou zeď a opěrný systém budovy. Barokní chrám v maximální míře využil starší opěrný systém; nové barokní opěráky byly zřízeny ke stavbě průčelí s předsazeným balkonovým portálem.

Zásadní objevy byly učiněny pod hmotou schodiště před chrámovým průčelím a terasou s balustrádou. Pod schody se ukrýval původní neporušený terén. Jeho unikátnost spočívá v tom, že okolní prostor Denisovy ulice i náměstí Republiky byl v minulosti snížen o více než 2 m a zničena tak byla většina dokladů o pravěkém a středověkém osídlení v tomto prostoru (srov. Zatloukal 2010a).

Realizovaný výzkum zjistil, že na skalním podloží, uměle přitesaném do roviny, leželo souvrství o mocnosti 0,7-1,0 m kulturních vrstev odpadního charakteru z 9. a 10. století. Vrstvy obsahovaly zlomky keramických nádob, zvířecí kosti i zlomky hliněných omazávek stěn obydlí. Zajímavým dokladem dálkových kontaktů je fragment su-

Obr. 1 Olomouc. Kostel Panny Marie Sněžné označen šipkou.

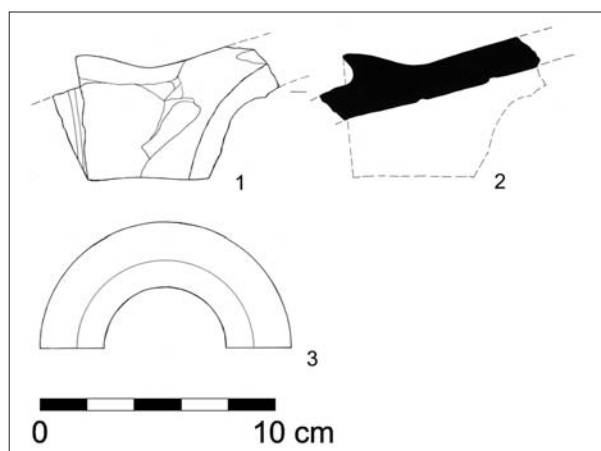
rového baltského jantaru. Kulturní vrstvy přiléhaly až do těsné blízkosti přibližně 6 m širokého a 1,8 m hlubokého příkopu zasekaného do skály, objeveného v prostoru západní terasy s balustrádou. Jedná se o pozůstatek opevnění Předhradí, jehož počátky spadají do velkomoravského období, a který v nejužším krčku šíje Předhradí sloužil až do 14. století, kdy byl zasypán a nahrazen novou kamennou hradbou s tzv. Novou bránou. Další pozůstatek původního opevnění raně středověkého hradu byl odkrytý pod východní terasou, tvořilo jej 1,4-1,5 m široké kamenné vrstvené základové zdivo románské hradby se severo-jihní orientací.

Obr. 2. Olomouc, kostel Panny Marie Sněžné. Zlomek střešní krytiny s vyhlazeným povrchem.

Mimořádně cenným nálezem je několik desítek fragmentů malt, zlomek omítky a především zlomky střešní krytiny nalezené ve vrstvách z 9. a 10. století. Z nálezů vyniká zejména do světle cihlově červené barvy vypálený zlomek střešní krytiny s vyhlazeným povrchem: korýtkovitý prejš se schůdkovitým odsazením, takže lze konce do sebe řazených kusů zasunout do sebe (obr. 2, 3). Na lomu má fragment červenobéžovou barvu, z vnitřní strany a v oblasti schůdkovitého odsazení nese stopy bílé vápenné malty, konec boční podélné strany je zahluzen. Rozměry prejšu činí: 9,5×9,2×2,8 cm, výška oblouku: 5,3 cm, šířka oblouku: 10,6 cm.¹

V raném středověku, tedy i v období 9. a 10. století, kam chronologicky spadají nalezené zlomky střešní krytiny, pokrývala střechy světských i církevních staveb obvykle krytina z organických materiálů (došky, šindele). Výjimkou je Staroměstsko-uherskohradištská aglomerace, kde byla na pokrytí střech velkomoravských kostelů použita pálená střešní krytina. Nejvíce nálezů pálených komponent střešní krytiny pochází z kostela s křížovou dispozicí v Uherském Hradišti-Sadech (pravděpodobně arcibiskupský kostel a možné místo posledního odpočinku

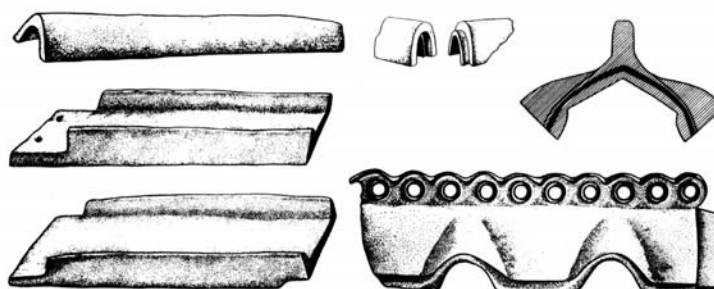
Obr. 3 Olomouc, kostel Panny Marie Sněžné. Zlomek střešní krytiny s vyhlazeným povrchem.

arcibiskupa Metoděje a krále Svatopluka). Podle Viléma Hrubého (*Hrubý 1970*) byly na nejstarší část sadského kostela použity tašky (tegule), korýtkovité prejšy se schůdkovitým odsazením (imbrey) a hřebenáče druhotně použité ze starší opuštěné římské stavby v okolí, svědčí o tom i nálezy římských cihel s kolky. V mladší fázi došlo k napodobování římských předloh zhotováním méně kvalitní a tvarově lehce odlišné formy střešní krytiny. Přímo na sadské výšině pak byla odkryta pec na výrobu „antické“ keramiky se vsázkou nádob, dílců střešní krytiny a cihel (obr. 4). Tato specializovaná výroba bývá také spojována s byzantskými řemeslníky z doby Cyrilometodějské misie, případně se členy stavební hutě z Bavorska nebo Akvileje z doby prvotní christianizace Velké Moravy (*Galuška 1996*, 40, 41; *Galuška 2004*, 100, 101; *Hrubý 1970*; *Lutovský 2001*, 148).

¹ Ostatní fragmenty střešní krytiny jsou malých rozměrů, tmavě až středně červené barvy, a to i na lomu, materiál je velmi jemně proplavený.

Nálezy malt, omítky a zlomků střešní krytiny u kostela Panny Marie Sněžné jednoznačně svědčí o existenci zděné církevní stavby z velkomoravského a povelkomoravského období v těsné blízkosti místa nálezu. Objev staršího „římského“ typu prejz se schůdkovitým odsazením, spolu s dříve učiněnými nálezy v Olomouci, jako jsou fragmenty římských cihel z Neředína (Peška/Šrámek 2004, 131) a zlomky tzv. židovské malty s příměsí drcených cihel z 9.-10. století spolu se zlomky pálené střešní krytiny z výzkumu Josefa Bláhy na Tereziánské zbrojnici na Biskupském náměstí (Bláha 2000, 185; Bláha 2001a, 56)², umožňují konstatovat, že se v Olomouci či okolí pravděpodobně nacházela zděná stavba římského typu. Tuto teorii podporují také množící se doklady pobytu Římanů na Olomoucku.³ Tato stavba nemusela souviset pouze s vojenskou kampaní za Markomanských válek (166-180 n. l.), ze kterých pochází římský krátkodobý polní tábor v Neředíně (Peška/Šrámek 2004), ale i z mladších období při napodobování římského způsobu života v barbariku.⁴ Pokud bychom hypoteticky tuto stavbu spojovali s obchodně-vojenskou funkcí, tak pro její situování by bylo ideální právě strategické místo Tabulového vrchu, kde byl také vybudován římský pochodový tábor. Nicméně při výstavbě olomoucké Tereziánské bastionové pevnosti v 18. století byla právě oblast Tabulového vrchu a Nové Ulice s cihelnou v Zelené ulici nejdůležitějším zdrojem zeminy pro budování náspů a valů a hlíny na výrobu cihel, takže došlo ke značným zásahům do terénu (Kuch-Breburda/Kupka 2003, 80), což mohlo poničit případné archeologické nálezy v těchto místech. Vyloučit také nemůžeme ani výrobu střešní krytiny napodobující antické vzory ve velkomoravském období přímo v Olomouci, či import výrobků cihlářsko-keramické dílny z Uherského Hradiště-Sadů.

Stavba velkomoravského kostela předpokládaného v prostoru kolem dnešního kostela Panny Marie Sněžné byla cíleně situovaná na čestném místě v blízkosti hlavní brány (srov. Poláček 2010, 51) do dvojdílného olomouckého hradiště s opevněnou akropolí na Václavském návrší a lehceji opevněným Předhradím (Petrské návrší). V zajímavém světle se jeví i historicko-topografické souvislosti. Písemné prameny 13. století zmiňují na olomouckém Předhradí dva kostely s farními právy: kostel sv. Petra, u kterého bylo roku 1063 znovuoobnoveno moravské biskupství a kostel Panny Marie. Patronátní právo kostela Panny Marie daroval roku 1253 Přemysl Otakar II. špitálu

Obr. 4 Výběr střešní krytiny z kostela v Uherském Hradišti-Sadech (podle Hrubý 1970)

sv. Ducha na Předhradí (Richter 1959, 134, 135). Fakt, že se panovník již vzdal patronátního práva naznačuje, že význam tohoto kostela byl spíše ve starším období. Spolu s tradicí tohoto zasvěcení na Předhradí v prostoru kolem náměstí Republiky (minoritský kostel Panny Marie a druhý dnes již zcela zaniklý kostel Panny Marie na náměstí Republiky) a s nálezy druhotně použitých románských architektonických článků (spongilitové ostění, svorník a zlomek portálu) ve zdivu kostela Panny Marie Sněžné, lze celkem reálně uvažovat o existenci raně středověkého farního kostela Panny Marie. Počátky tohoto chrámu by zřejmě mohly souviset s nově objevenými doklady zděné církevní architektury, sahajícími do období Velké Moravy, snad až do časů cyrilometodějské misie, kdy obzvláště

² Za dosud nepublikovanou informaci o nálezu zlomků střešní krytiny z 9.-10. století z archeologických odkryvů na Tereziánské zbrojnici v Olomouci děkují PhDr. Josefu Bláhovi z katedry dějin umění filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

³ Bližší informace včetně příslušné literatury lze nalézt na webových stránkách <http://rimanevolomouci.cz>, jejímiž autory jsou Mgr. Marek Kalábek a PhDr. Jaroslav Peška, Ph.D. z Archeologického centra Olomouc p. o.

⁴ Okrajově je nutné upozornit i na starší tradice a mýty humanistických učenců o založení Olomouce Juliem Caesarem na olomouckém Michalském návrší (již k roku 1459 „...celeberrimaque civitas Julii mons alias Olmutz...“; blíže Bláha 2001b, 33-36), kde jistou roli mohla sehrát i falza pasovského biskupa Pilgrima z let 973-974 s údaji o Metoději Speculi-Iulienském (k falzům naposledy Měřínský 2011, 318, 338, 339). V době vzniku Pilgrimových falzů byla Olomouc jediným „civitas“ na Moravě splňující podmínky sídla moravského biskupa, který se zúčastnil v roce 976 soudu v Mohuči (Měřínský 2011, 340-344), přičemž s počátky olomouckého biskupství je možné počítat snad již při obnově církevní organizace na Velké Moravě v letech 899-900. Pasovský biskup Pilgrim, neznalý již v jeho době zcela zaniklých center Velké Moravy – Mikulčic a Staroměstsko-uherskohradištské aglomerace, kde je nutné hledat Metodějovo sídlo, ale logicky kladl Metodějův arcibiskupský stolec (ve Speculi – Iulienis/Speculum-Iulienis) do jediného známého moravského biskupského sídla své doby – Olomouce, což by mohlo souviset s humanistickým pojmenováním Olomouce jako Juliomontium.

u arcibiskupa Metoděje známe doklady značné úcty k Bohorodičce – Panně Marii (srov. *Měřínský 2006*, 796). Doklady další církevní stavby z 9.-10. století v podobě nálezů zlomků vápenných malt, skleněné okenní vitraje a s církevním prostředím související nález železného písátka (stilu), pochází z výzkumu na Tereziánské zbrojnici (*Bláha 2001a*, 55-56, 60). Nálezy fragmentů vápenných malt z vrstev 9.-10. století, indikující zděné stavby, pochází také z výzkumů na Václavském návrší (*Zatloukal 2010b*, 30).

Do popředí církevně-správní organizace se Olomouc dostává patrně při obnově církevní organizace na Velké Moravě v letech 899-900, kdy papežští legáti – arcibiskup Jan a biskupové Benedikt a Daniel – ustanovili a vysvětili jednoho arcibiskupa a tři jemu podřízené biskupy. Sídlo arcibiskupa se nacházelo v některém z jihomoravských ústředí, nejpravděpodobněji v chrámovém komplexu v Uherském Hradišti-Sadech, bez potíží lze také lokalizovat sufragánní biskupství do Nitry, která byla biskupstvím již od roku 880. Další biskupství lze pravděpodobně lokalizovat do zbytku Panonie ovládané Mojmiréem II. (snad Vesprém nebo Šoproň), poslední sufragánní biskupství lze klást do Olomouce, a to v souvislosti s potřebou christianizovat v letech 874-880 nově získaná tributárně závislá území Vislanů na Krakovsku a zejména velkomoravskými bojovníky přímo ovládaného Holasicka. Po pádu Velké Moravy a zániku jihomoravských center Mikulčic, Staroměstsko-uherskohradištské aglomerace a Pohanska u Břec-lavi se právě Olomouc stala nositelem dědictví politicko-ekonomicko-správních struktur Velké Moravy. Prakticky jako nejvýznamnější moravské „civitas“ doby 10. století zde také logicky pokračovala kontinuita církevně – administrativní struktury, mimo jiné doložené přítomností moravského biskupa na synodě v Mohuči roku 976. Na tuto tradici navázalo i znovuoživení moravského biskupství v Olomouci roku 1063 (*Šlězár 2013*).

LITERATURA A PRAMENY

- Altrichter/Togner/Hyhlík 2000* – M. Altrichter/M. Togner/V. Hyhlík: Olomouc. Univerzitní kostel Panny Marie Sněžné. Církevní památky sv. 23. Velehrad 2000.
- Bláha 2000* – J. Bláha: Topografie a otázka kontinuity raně středověkého ústředí v Olomouci. In: L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštík, (eds.), Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (†7. února 999), Praha 2000, 179-196.
- Bláha 2001a* – J. Bláha: Archeologické poznatky k vývoji a významu Olomouce v období Velkomoravské říše. In: L. Galuška/P. Kouřil/Z. Měřínský (eds.): Velká Morava mezi východem a západem, Brno 2001, 41-68.
- Bláha 2001b* – J. Bláha: K funkci Michalského kopce v Olomouci. Několik úvodních poznámek. In: Historická Olomouc XII, Olomouc 2001, 33-63.
- Fiala/Kašpar 2008* – J. Fiala/Z. Kašpar: Chrámy, kostely, svatyně a kaple v Olomouci. Olomouc 2008.
- Galuška 1996* – L. Galuška: Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské. Brno 1996.
- Galuška 2004* – L. Galuška: Slované – doteky předků. O životě na Moravě 6.-10. století. Brno 2004.
- Hrubý 1970* – V. Hrubý: Střešní krytina velkomoravského kostela v Uherském Hradišti-Sadech. In: Sborník Josefu Poulíkovi k šedesátinám, Brno 1970, 95-102.
- Kalábek/Peška 2013* – M. Kalábek/J. Peška: Římané v Olomouci [online], přístupné z <http://rimanevolomouci.cz>. 2013.
- Kuch-Breburda/Kupka 2003* – M. Kuch-Breburda/V. Kupka: Pevnost Olomouc. Pevnosti. Architectura militaris sv. 23. Dvůr Králové nad Labem 2003.
- Lutovský 2001* – M. Lutovský: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2001.
- Měřínský 2006* – Z. Měřínský: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II. Praha 2006.
- Měřínský 2011* – Z. Měřínský: Morava na úsvitě dějin. Vlastivěda moravská. Nová řada sv. 4. Brno 2011.
- Peška/Šrámek 2004* – J. Peška/F. Šrámek: Krátkodobý polní tábor z doby římské v Olomouci-Neředíně. In: Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace, Ročenka 2003, Olomouc 2004, 127-136.
- Poláček 2010* – Poláček, L.: Die Kirchen von Mikulčice aus siedlungsarchäologischer Sicht. In: L. Poláček/J. Maříková-Kubková: Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle. Internationale Tagungen in Mikulčice VIII, Brno 2010, 31-55.
- Richter 1959* – V. Richter: Raněstředověká Olomouc. Praha – Brno 1959.
- Šlězár 2013* – Šlězár, P.: Střešní krytina (fragment). In: S. Jemelková (ed.), Mezi východem a západem, Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí, Olomouc 2013, s. 220, 221.
- Zatloukal 2010a* – R. Zatloukal: K vývoji ulice Denisova – Pekařská v Olomouci. In: Š. Ungerman/R. Přichystalová (red.): Zaměřeno na středověk, Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám, Praha 2010, s. 251-266.
- Zatloukal 2010b* – R. Zatloukal: Záchraný archeologický výzkum v areálu Arcidiecézního muzea Olomouc. In: O. Jakubec (ed.): Arcidiecézní muzeum na Olomouckém hradě, Příspěvky z mezinárodní konference, Olomouc 2010, 27-40.

FUND DER DACHEINDECKUNG AUS AUSGRABUNGEN BEI DER KIRCHE MARIA SCHNEE IN OLOMOUC

PAVEL ŠLÉZAR

Im Jahre 2012 realisierte man eine archäologische Rettungsgrabung vor der Vorderseite der Kirche Maria Schnee in Olomouc. An der Stelle einer barocken Treppe legte man die erhaltene ursprüngliche Geländeoberfläche aus dem 9. und 10. Jahrhundert frei. Die Schichtenfolge umfasste Fragmente von Mörtel, Putz und Dacheindeckung, die eindeutig von der Existenz eines gemauerten Sakralbaus aus der großmährischen und nachgroßmährischen Periode in unmittelbarer Nähe des Befundes zeugen. Einen Sonderfund repräsentiert ein halbrund gewölbter Hohlziegel mit stufenartigem Absatz von antikem Typ, der entweder von einem älteren römischen Bau stammt, oder eine Imitation aus der großmährischen Periode darstellt, ähnlich wie im Fall der ziegel-keramischen Werkstatt aus Uherské Hradiště-Sady. Außer dem kurzfristigen römischen Feldlager in Olomouc – Neředín registrieren wir aus Olomouc immer mehr Belege für die Aufenthalt der Römer.

(Preklad Jana Kličová)

*Mgr. Pavel Šlézar
Národní památkový ústav
územní odborné pracoviště v Olomouci
Horní nám. 25
771 00 Olomouc
slezarolomouc.npu.cz*